

No volem que s'esborri la Memòria

*Cementiris i altres espais de
Memòria Democràtica*

Dilluns 26 de maig de 2025, de 10.00h a 18.00 h

La Model, Espai Memorial Barcelona

Els espais de memòria democràtica, un element dinàmic

L'any 1985, la intervenció de l'antiga fossa comuna del Cementiri de Montjuïc de Barcelona —promoguda per l'Associació Pro-Memòria als Immolats per la Llibertat a Catalunya, l'Ajuntament de Barcelona i la Generalitat de Catalunya— va suposar la dignificació d'un espai de memòria (conegut com a Fossar de la Pedrera), de caràcter absolutament pioner al nostre país. D'aleshores ençà, la intervenció en aquest espai ha mantingut un paper referencial a escala nacional i internacional, així com el model de col·laboració entre entitats de memòria i institucions s'ha afermat com a marc de treball que ha permès la posada en valor d'espais de memòria i la gestió i planificació de les actuacions en aquest àmbit.

Posteriorment, el desplegament de polítiques públiques de memòria a Catalunya ha tingut moments destacats, com la creació del Memorial Democràtic el 2007, l'aprovació de la llei de fosses (2009) o la creació de la Xarxa d'Espais de Memòria (2010), que responen a una classificació territorial i temàtica i tenen una clara funció pedagògica. Paral·lelament i en sintonia amb els programes engegats a escala autonòmica, el compromís de molts ajuntaments en aquest àmbit va afavorir la realització d'actuacions de gran ambició —tant en l'aspecte documental com patrimonial—, com en el cas de les intervencions a les fosses comunes dels cementiris de Cervera, Lleida, Tarragona o Girona, per destacar-ne algunes.

En l'actualitat, els marcs legals de Memòria Democràtica es troben en plena actualització, sigui a escala estatal (Llei de memòria democràtica, 2022), autonòmica (actualment en tramitació parlamentària) o local (l'Ajuntament de Barcelona està ultimant el Pla estratègic de memòria democràtica 2025-2030). Aquests esforços responen a la necessitat d'entomar els nous reptes apareguts en la patrimonialització i gestió dels elements de memòria viva de la ciutadania, així com la inclusió d'una perspectiva tant àmplia com sigui possible, alhora que es doten d'eines d'acompanyament en la formació.

El Fossar de la Pedrera, així com la resta d'espais de memòria del país, no és un espai aliè als debats memorials actuals, raó per la qual les institucions i les entitats memorialistes implicades en aquests debats van plantejar la celebració d'una jornada sobre espais memorials el passat 26 de maig de 2025.

Una mirada global als espais de memòria

Els espais de dol o cementiris són per se llocs de memòria. Però en totes les èpoques i societats han esdevingut també "repositoris" de memòries diverses —una característica que pot acabar generant narratives complexes i a vegades contradictòries. Cal, per tant, primer conèixer, investigar i catalogar l'espai abans de plantejar-hi una actuació. En aquest sentit, els processos de patrimonialització dels espais de memòria —sobretot dels que afecten llocs o indrets d'enterraments col·lectius— requereixen una expertesa tècnica que ha d'estar vinculada al treball institucional i acadèmic al costat de les aportacions imprescindibles de les entitats memorialistes.

A través dels estudis de cas de diversos exemples internacionals (Auschwitz, Orador, etc.), estatals (La Barranca) o nacionals (Barcelona, Lleida i Tarragona), durant la jornada s'han pogut conèixer diverses casuístiques de reivindicacions i models d'actuació, així com les noves problemàtiques que es poden arribar a generar amb la concreció dels espais de memòria (monumentalització abstracta vs. necessitat d'un disseny identificable amb les víctimes, etc.).

El cas concret del Fossar de la Pedrera

El Fossar de la Pedrera és també un espai de memòria referencial per les casuístiques que s'hi presenten. El seu ús com a fossa comuna es remunta a 1883, quan van iniciar-s'hi les inhumacions de persones sense recursos. A partir de la Guerra Civil Espanyola va esdevenir un espai d'enterrament de represaliats, primer de la rereguarda republicana i, a partir de 1939, d'assassinats per la dictadura franquista —la gran majoria d'ells, 1.717 persones segons la documentació disponible, van ser afusellades al Camp de la Bota entre 1939 i 1952 i posteriorment enterrades al Fossar. És així com aquest espai esdevé alhora un monument a les víctimes de la represàlia franquista i un espai de representació d'altres col·lectius i violències.

La multiplicitat de memòries presents al Fossar de la Pedrera ha generat un cert conflicte sobre quins reconeixements a les víctimes cal fer-hi i fins a quin punt posar-hi el focus pot entrar en contradicció amb l'origen de l'espai memorial. Cal plantejar, en conseqüència, un esforç entre l'abstracció i la concreció per tal de generar consensos entre les entitats memorials, les institucions i el teixit civil, i així poder trobar la millor manera de transmetre aquest llegat a noves generacions. En aquest sentit, al llarg de les jornades s'ha apuntat la possibilitat de generar espais alternatius de memòria dins del recinte del Cementiri de Montjuïc, tal com s'ha fet amb les esteles als trotskistes o a la Confederació Nacional del Treball (CNT).

Com en la majoria de fosses massives, les característiques del Fossar de la Pedrera, que es remunta a finals del segle XIX i que s'ha utilitzat en èpoques i amb casuístiques molt diverses, en fa pràcticament inviable la possibilitat d'excavació i exhumació. A l'hora de plantejar qualsevol intervenció, per tant, cal emprar metodologies de recerca, classificació, dignificació i preservació com a espai públic i alhora un espai de memòria. En aquest sentit, es valora que l'obtenció d'un nivell de protecció Bé Cultural d'Interès Nacional pot ajudar a fer un exercici de clarificació, però caldria alhora acompanyar aquesta catalogació institucional d'un compromís de vetllar pel futur de l'espai amb el teixit memorial de la ciutat. És, en aquest darrer i tan important aspecte, que es proposa la creació d'un Consell Assessor de Memòria del Fossar de la Pedrera, que tingui una freqüència periòdica de reunions i estigui integrat per entitats memorialistes i les institucions encarregades de la gestió de l'espai, per tal de preservar-ne els usos i explorar els nous projectes que puguin sorgir. Aquest Consell hauria d'establir un full de ruta per a les possibles incorporacions d'esteles, vetllar per l'elaboració de materials educatius i promocionar la celebració de jornades d'estudi i participatives de memòria viva entorn del Fossar de la Pedrera.

ANNEX

Entitats promotores

- Associació Catalana de Persones Ex-preses Polítiques del Franquisme
- Associació Pro-Memòria als Immolats per la Llibertat a Catalunya
- Associació Memòria i Història de Manresa
- Amical de les Brigades Internacionals de Catalunya
- Ajuntament de Barcelona. Regidoria de memòria democràtica i Cementiris de Barcelona
- Diputació de Barcelona. Àrea de Presidència. Programa de memòria democràtica
- Generalitat de Catalunya. Memorial Democràtic
- Amical dels Antics Guerrillers de Catalunya
- Observatori Europeu de Memòries (EUROM). Fundació Solidaritat (UB)
- Ateneu Memòria Popular
- Associació Europea de Cementiris Significatius (ASCE)

Entitats participants

- Ajuntament de Barcelona: Districtes de Sant Andreu, Sant Martí i Sants-Montjuïc
- Associació d'Empreses de Serveis Funeraris de Catalunya (ASFUNCAT)
- Associació per a la Memòria Històrica i Democràtica del Baix Llobregat
- Associació de Víctimes de la Repressió Franquista a Tarragona
- Cementiris Metropolitans
- Centre d'Estudis Ignasi Iglésias
- Comissió de Memòria i Gènere
- Fundació Cipriano García (CCOO)
- Fundació Salvador Seguí
- Grup d'Estudis del Coll-Vallcarca
- Memòria Històrica de l'Hospitalet de Llobregat

COORGANITZADORS

Generalitat
de Catalunya

Cementiris
de Barcelona
cementiri
és ciutat

COLLABORADORS

Associació
Catalana de
Persones
Te-presses
Polítiques del
Franquisme

Fundació Solidaritat
UNIVERSITAT DE BARCELONA

EUROM
EUROPEAN
OBSERVATORY
ON MEMORIES

Co-funded by
the European Union

PRO-MEMÒRIA ALS IMMOLATS
PER LA LLIBERTAT
A CATALUNYA

ASSOCIATION
OF SIGNIFICANT
CEMETERIES
IN EUROPE
A-S-C-E